
Esej

Filosofie po Buči: současné diskuse v kontextu ukrajinské filosofie^{1, 2}

Volodymyr Volkovskij

Filosofický ústav H. S. Skovorody, Národní akademie věd Ukrajiny

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

dinginnalu@gmail.com; volkovskiy@flu.cas.cz

Roman Samčuk

Filosofický ústav H. S. Skovorody, Národní akademie věd Ukrajiny

samchuk_r@ukr.net

Abstract:

Philosophy after Bucha: Current Discussions in the Context of Ukrainian Philosophy

This text analyzes the discussions that have arisen in the context of the Russia-Ukraine war. The subject of the analysis is the debate taking place in the Ukrainian intellectual sphere and its polemic with certain tendencies in the West towards understanding the war. The discovery of the tragic consequences of the war gave rise to the terms “theology after Bucha” and “philosophy after Bucha” in the Ukrainian philosophical and theological environment. The authors connect this discussion with the older discourses on “philosophy/theology after Auschwitz” and “philosophy after the Gulag.” They also examine the related issue of the examination of the doctrine of the “Russian world,” especially from a postcolonial perspective, and present some of the new ideas that have been formulated in the course of the aforementioned debates.

---

1 This article has received funding through the MSCA4Ukraine project, which is funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the MSCA4Ukraine Consortium as a whole nor any individual member institutions of the MSCA4Ukraine Consortium can be held responsible for them.

Tento článek je výstupem projektu MSCA4Ukraine, který je financován Evropskou unií. Vyjadřuje osobní názory autorů, které nemusí být nutně v souladu s postojem Evropské unie, či konsorcia MSCA4Ukraine a jeho jednotlivých členských institucí.

2 Translation © Kryštof Boháček, pozn. red.

The text combines the genres of a scholarly article and a philosophical essay, which is justified by the need to concurrently show the source base of the research and give expression to the existential tension of the topic.

Keywords: philosophy after Auschwitz, philosophy after the Gulag, philosophy after Bucha, theology after Auschwitz, the Russian world, the Russian idea, civil religion, political religion

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2024.2r.315>

Úvod: Válka na poli filosofie

Ruský útok na Ukrajinu a následná zvěrstva genocidní války (kterou střední a východní Evropa nezažily od roku 1945³) postavily filosofy před obtížný úkol: Je možné nalézt odpověď na otázku po smyslu toho všeho? A jaká ta odpověď může být? Tyto pokusy o „racionalizaci“ a „vysvětlení“ nejsou ničím neobvyklým, jsou základní potřebou lidské existence: nemůžeme existovat v propasti divoké absurdity, hroživé nenávisti a totální nejistoty. Dokonce i v propasti *chaosu* se lidé snaží vybudovat jakýsi racionálně uchopitelný *kosmos*.

Pokusy o racionální vysvětlení probíhajících událostí se však ukázaly být velmi obtížným úkolem, který štěpí filosofickou scénu současnosti. Mnozí intelektuálové, kteří se zapojili do veřejné mediální diskuse, doporučovali, aby byl brán zřetel na ruské zájmy. Patřili k nim např. Alain Badiou nebo Noam Chomsky, Jürgen Habermas,⁴ Jordan Peterson a další.⁵ Jiní veřejně aktivní intelektuálové, jako Anne Applebaumová, Timothy Snyder, Alain Besançon, Laure Mandevilleová,⁶ José Casanova a řada dalších,⁷ naopak zdůrazňovali,

3 „Na setkání Mezinárodního osvětimského výboru letos v září řečníci upozorňovali na paralely mezi šoa a současnou genocidou na Ukrajině.“ Rozov, M., Buča je tváří Osvětími. Minulost se opakovat nebude, ale její variace hrozí. *Paměť národa*, 6. 10. 2022. Dostupné na: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magazin/pribehy/buca-je-tvari-osvetimi-minulost-se-opakovat-nebude-ale-jej-variace-hrozi>; [cit. 4. 4. 2024].

4 Jürgen Habermas zur Ukraine. Krieg und Empörung. *Süddeutschen Zeitung*, 28. 4. 2022. Dostupné na: <https://www.sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321>; [cit. 4. 4. 2024].

5 Viz např. Anheier, H. K., Germany's Self-centred Ukraine War Debate. *The Strategist*, 2. 3. 2023. Dostupné na: <https://www.aspistrategist.org.au/germanys-self-centred-ukraine-war-debate/>; [cit. 4. 4. 2024]. Viz též Taylor, F., UCU Congress Calls For UK To “Stop Arming Ukraine”. *ROAR*, 29. 5. 2023. Dostupné na: <https://roarnews.co.uk/2023/ucu-congress-calls-for-uk-to-stop-arming-ukraine/>; [cit. 4. 4. 2024].

6 Sigov, C. – Mandeville, L., *Quand l'Ukraine se lève : La naissance d'une nouvelle Europe*. Paris, Éditeur Talent Editions 2022.

7 Zmiňují zde samozřejmě pouze nejvýznamnější západoevropské a americké intelektuály, kteří se do této diskuse zapojili. Ve střední Evropě by byl jejich seznam přirozeně o hodně početnější a reflexe jejich názorů by nutně musela být mnohem obsáhlejší.

že tato válka se primárně nevede o území, ale především o hodnoty či světónázory (tedy vlastně filosofické kategorie), a prosazovali nezpochybnitelnou podporu Ukrajiny, kterou pojmají jakožto obranu samotného Západu.

Intelektuálové, kteří patří do první námi vymezené skupiny, se od samého počátku snažili celou situaci zredukovat na cosi známého a běžného, co lze myslet a konceptualizovat formulacemi typu „*to tady již bylo*“. Pokoušeli se objektivně a racionálně zdůvodnit to, co se právě dělo, a zachránit tak smysl a srozumitelnost obrazu světa, v němž máme vždy možnost „někde uprostřed“ najít kompromis a v němž panuje obecná averze vůči extrémům. V takovém světě lze kalkulovat a vyjednávat, „pohledem do očí zahlédnout duši druhého“,⁸ a tedy chápat ruské „objektivní potřeby a zájmy“. Tyto zájmy, jak tvrdí ruští oficiální představitelé i státem ovládaná média, ohrožuje především NATO, „štekající před branami Ruska“⁹ nebo také „ukrajinští fašisté ve spojení s Židy, zednáři a Martány“ (běžná součást slovníku v ruské společnosti oblíbených konspiračních teorií), kteří záměrně vyprovokovali lid Puškina, Dostojevského a Tolstého k zabíjení, znásilňování a dalším zvěrstvům.

V ukrajinském intelektuálním diskurzu se rozvinula diskuse kolem otázky možnosti „filosofie po Buči“ a jejím případném dalším vývoji a proměně. V předkládaném eseji se pokusíme rozvrhnout rámec tohoto diskurzu a formulovat případné možnosti jeho řešení.

Dříve než se pustíme do řešení úkolu, který jsme si předsevzali, je nutno přičinit několik metodologických poznámek. Za prvé, náš typ zkoumání kráčí ve šlápějích analogických diskurzů (nebo pokusů o ně), které lze označit jako „*filosofie po Osvětimě*“ či „*filosofie po Gulagu*“. Analýza těchto myšlenkových postupů pro nás tedy bude důležitá. Za druhé, vycházíme především z aktuálních textů psaných v žánru analytické publicistiky a dále také z příspěvků na sociálních sítích a blozích, které doplňujeme soustavným subjektivním monitoringem ukrajinského informačního prostoru. Usilujeme přitom o vyjasnění pocitů, myšlenek či existenciálních zážitků, které lidé vyjadřovali na sociálních sítích – jednalo se například o strach a zděšení, beznaděj a pocit absurdity, hněv a odhodlání, změněné vnímání reality, vlastního a cizího, přehodnocení dosavadního vnímání okolního světa atd.).

8 Po setkání George W. Bushe s Putinem, ke kterému došlo po teroristických útocích 11. září 2001, prý americký prezident řekl: „Podíval jsem se mu [Putinovi] do očí a uviděl jeho duši.“ Tato věta byla výrazem zásadního sblížení a signalizovala začátek postupně se prohlubující spolupráce mezi USA a Ruskem po roce 2001. Stala se také symbolickou tezí západních politiků, kteří začali hovořit o nutnosti pochopení Ruska a o akceptaci jeho „přirozených sfér vlivu a požadavků“.

9 Spadaro, A., Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals. *La Civiltà Cattolica*, 14. 6. 2022. Dostupné na: <https://www.laciviltacattolica.com/pope-francis-in-conversation-european-jesuit-journals/>; [cit. 4. 4. 2024].

Obsahová analýza těchto spontánních reakcí nám – jak se domníváme – poskytuje dostatek materiálu pro přinejmenším kvalitativní, ne-li kvantitativní zobecnění a pokrytí perspektiv hlavních myšlenek, jež rezonují v ukrajinském prostoru.

V souladu s výše uvedenými metodologickými poznámkami charakterizuje strukturu článku analýza dvou různých myšlenkových proudů, které na časové ose postupují do jisté míry paralelně. Vycházíme z kritického promýšlení a přehodnocení autoritativních východisek předních západních filosofů (především Habermase) a obecného selhání západních humanitních věd. Kriticky na ně nahlížíme z pozice ukrajinských akademických filosofů. Následně pak zasazujeme téma „filosofie po Buči“ do kontextu analýz obdobných témat: „filosofie po holocaustu“ a „filosofie po Gulagu“, které jsou genealogickými předchůdci nového „diskurzu po...“. Na závěr se opět vracíme k tématu filosofie a pokoušíme se o formulaci několika základních poznatků o tom, jak nastalá bezprecedentní situace ovlivňuje filosofické myšlení.

Polemické hodnocení ukrajinských filosofů: selhání západních humanitních vědců

První reakcí ukrajinské akademické komunity na napadení její vlasti byla výzva celosvětovému filosofickému společenství, aby odsoudilo ruskou agresi a zabránilo její legitimizaci v celém akademickém prostoru. Vzápětí následovalo kritické hodnocení reakce již výše zmíněných západních filosofů, a také západní rusistiky a slavistiky obecně. Mezi nejvýmluvnější příklady patří odpověď na Habermasův článek: „Je možné vést dialog s těmi, kteří popírají hodnoty svobody a dialogu? Jak lze komunikovat s těmi, kteří tě chtějí zničit, ve chvíli, kdy tě zabíjejí a hubí?... Jsou chvíle, kdy zdánlivě nekonečný horizont komunikace naráží na své meze: s vrahem a násilníkem nelze mluvit, je nutné se mu postavit na odpor... je třeba jeho agresivní jednání zastavit... ‚Buča se nesmí opakovat‘“¹⁰

Další ukrajinský filosof Jevgenij Bystryckij vznáší také námitku proti Habermasovi a tvrdí, že důvod současné války spočívá v popření samé možnosti porozumění podložené racionálními argumenty. Jádrem této války totiž nejsou morální či politické neshody, které by samy o sobě nevyklučovaly možnost porozumění. Tato válka vychází z hluboce založeného objektivního konfliktu, v němž se Rusko snaží popřít Ukrajinu jako samostatný subjekt s právem na existenci. „Základní nastavení evropského myšlení po dru-

10 Yermolenko, A., Widerstand statt Verhandlung. Antwort auf Jürgen Habermas. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20. 5. 2022. Dostupné na: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/der-ukrainische-philosoph-yermolenko-antwortet-habermas-18044530.html>; [cit. 4. 4. 2024].

hé světové válce, spočívající na předpokladu všeobecné touhy po dosažení ‚věčného míru‘, vzájemného porozumění lidí, komunit a kultur“, se v podmínkách neomezené brutální agrese a existenčního ohrožení zhroutilo. Ukazuje se, že budeme-li své jednání, své uvažování a koneckonců i svou obranu řídit stále jen s ohledem na to, „zda se pan Putin nerozhněvá“, protože pak by mohl použít bombu, bude nakonec „o všech existenciálních otázkách bytí Ukrajiny (ne-li celého lidstva) rozhodovat jediný člověk: diktátor“¹¹

Lvovský profesor filosofie Andrij Dachnij¹² se připojuje ke kritice přístupů kritické teorie frankfurtské školy a obecného postoje německých filosofů. Kritice podrobuje i mladou generaci (symbolizovanou Richardem Davidem Prechtem), přičemž poukazuje zejména na paradox *postoje nerozumějícího porozumění. Ti, kteří chtěli porozumět Putinovi a Rusku, ve skutečnosti nerozuměli ničemu*. Nepochopili, že v Rusku nefunguje logika nekonečného horizontu komunikace. Pro Dachnije je přijatelnější Jaspersův koncept *mezní existenciální situace*, tedy existenciál strachu. Tento postoj na hranici bytí a nebytí generuje vědomí sebe sama, a proto v něm krystalizuje bytnost a totožnost.

Dachnij se rovněž ujímá obtížného filosofického úkolu: na jedné straně *porozumět genealogii současné ruské ideologie nebo ruského občanského náboženství*, na straně druhé *pochopit, co není v pořádku v moderní rusistice* a v chápání Ruska jako kulturního a politického fenoménu na Západě; v širším měřítku to zahrnuje analýzu současného stavu *západních humanitních oborů* (tzv. *humanities*). A. Dachnij se tedy snaží nalézt odpověď na otázku: Jak se zvolání Thomase Manna: Není snad Rus ten nejlidštější člověk ze všech lidí!, či obdiv k ruské kultuře a zemi v ústech papeže Františka¹³ shodují s krvavou hekatombou? Vždyť Buča je pouhým pokračováním gulagu a hladomoru, stejně jako jmen Baturyn, Bykovnia či Kodnia, která lidem na Západě povětšinou nic neříkají.

11 Бистрицький, Є., Звичайний Габермас. Часопис «ї». 6. 5. 2022. Dostupné na: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/2022/bystryckyj-zvyčajnyj-gabermas.htm>; [cit. 4. 4. 2024].

12 Андрій Дахній про філософію «руського міра» та її ідеологів. Колективний Путін готовий терпіти злидні, якщо його боятимуться. ZAXID.NET, 3 липня 2022. Dostupné na: https://zaxid.net/kolektivnyi_putin_gotoviy_terpiti_zlidni_yakshho_yogo_boyatimutsya_n1545606; [cit. 4. 4. 2024].

13 Viz Püllella, Ph., Pope Francis Draws Criticism for Extolling Russian Imperialist Tsars. Reuters, 28. 8. 2023. Dostupné na: <https://www.reuters.com/world/europe/pope-francis-draws-criticism-extolling-russian-imperialist-tsars-2023-08-28/>; [cit. 4. 4. 2024]. Chiappa, C., Pope Slammed for Telling Russians to Hold on to “Legacy” of a “Great Empire”. Politico, 28. 8. 2023. Dostupné na: <https://www.politico.eu/article/pope-francis-russia-youth-legacy-empire/>; [cit. 4. 4. 2024]. Dybowski, M., Pope Francis and “Great Imperial Russia”. First Things, 9. 4. 2023. Dostupné na: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2023/09/pope-francis-and-great-imperial-russia>; [cit. 4. 4. 2024].

Gulag – hladomor – Buča: Cesta ideje

Tématu „filosofie po gulagu“ se ve svých analýzách věnuje Diana Ardamacká, představitelka ruského filosofického proudu, který usiluje o vyrovnání se s touto trýznivou zkušeností. Ve svém kritickém shrnutí situace ruského bádání na poli humanitních věd dospívá k závěru: „Absurdita naší filosofické situace spočívá v tom, že jsme neudělali ani půl kroku k tomu, abychom se pokusili mluvit o této [zkušenosti s totalitní minulostí a jejími oběťmi], a přesto jsme se museli nějak vyrovnávat se svým zážitkem absolutní hrůzy, odlišným od toho evropského, se zážitkem absolutního zla, který jsme se v sobě museli pokusit nějak zpracovat... Máme ale raději paralýzu a anestezií než reflexi.“¹⁴ Zatímco tragédie holocaustu a nacistická zvěrstva prošly rozsáhlou reflexí „filosofie (a teologie) po Osvětimi“, přičemž se na jejich analýzách podíleli takoví autoři jako E. Levinas, K. Jaspers, H. Arendtová, T. Adorno, J. Derrida, či G. Agamben, gulagu nebyla věnována takřka žádná filosofická či teologická pozornost. Výsledkem je, že „o Osvětimi víme téměř vše, zatímco o Kolymě nevíme nic“.¹⁵

Ardamacká se snaží nalézt odpověď na otázku, proč k tomu došlo, a vydvihuje důvody, které uvedla již V. Sukovatá¹⁶: „1) fyzická likvidace / zmiizení těch, kteří by mohli otevírat podobný proud v rámci sovětského myšlení; 2) sovětská váleční zajatci, kteří přežili podmínky Gulagu, byli označeni za zrádce vlasti a následně eliminováni, namísto toho, aby jim byl přiznán status hrdinů; 3) sovětská poválečná kultura byla osvobozena od pocitu viny za nečinnost tváří v tvář nacismu.“¹⁷

To nás ovšem nemůže ani zdaleka uspokojit, neboť existuje obrovské množství „důkazů i pojednání o sovětských koncentračních táborech“ a „svědectví samo o sobě je při reflexi katastrofy tou nejdůležitější složkou, která zabraňuje historickému zapomnění“.¹⁸ „Dokumentarismus, který neprošel

14 Ардамацкая, Д. А., *Философия «после ГУЛАГа»: осмысление исторической катастрофы*. *Studia Culturae*, 2013, No. 16, s. 256–264. Dostupné na: <http://iculture.spb.ru/index.php/stucult/article/view/502>; nebo na: <http://iculture.spb.ru/index.php/stucult/issue/view/25/showToC>; [cit. 8. 5. 2024].

15 Tamtéž, s. 257.

16 Суковатая, В., «Философия после Аушвица» и «Этика после Холокоста»: рефлексии нацистского геноцида в западном и постсоветском сознании». Матеріали міжнародної конференції „Злочини тоталітарних режимів в Україні: Науковий та освітній погляд“ (21-22 листопада 2009 р., Вінниця). – Київ, НІОД; Український центр вивчення історії Голокосту 2012, s. 107–133.

17 Ардамацкая, Д. А., *Философия «после ГУЛАГа»: осмысление исторической катастрофы*, c.d., s. 257.

18 Tamtéž.

uměleckým přetavením, tedy obrácení se ke zkušenosti prosté oběti teroru – to je ten nejvhodnější způsob, jak bojovat proti zapomnění a ideologickému zkruslování.¹⁹

Hlavním důvodem tak výrazného nepoměru mezi reflexí holocaustu a gulagu je podle Ardamacké „existence kanonického vnímání sovětských dějin 20. století, jejichž vrcholným momentem byla pro sovětského člověka Velká vlastenecká válka“ (nikoliv Osvětim či gulag), a to nikoliv jako katastrofa, ale jako triumf. Místo kategorií „katastrofa“, „vina“ a „oběť“ zaujaly na sémantickém poli takové pojmy jako „vítězství“, „hrdinství“, či „odvaha“. Přitom vzpomínky na sprostou a oplzlou stránku sovětské historie i dnes vyvolávají podvědomý tlak, který vzbuzuje v lidech traumatický pocit. Tento tlak je však vnímán jako něco hanebného, otrockého, co je třeba vymýtit, „vyždímat ze sebe kapku po kapce“, abychom se teprve oprostěním od takového balastu stali „svobodnými lidmi“.²⁰

Samo studium politické represe je navíc v Rusku vnímáno „jako nástroj sloužící ke kritice celého sovětského politického systému, jako vulgární západnictví a spekulace s utrpením vlastního lidu“.²¹ Spojující článek, který Ardamacká nachází mezi ideologickým rámcem současného Ruska a absencí institucionalizace diskurzu „filosofie po gulagu“, vyvstává nyní mimořádně jasně. Současný ruský režim uctívající Stalina ničí památník obětí totalitního režimu „Memorial“ a pojem „hladomor“ interpretuje jako rusofobii. „Jestliže je Západ po Osvětimi kolapsem myšlenek Osvícenství, pak Rusko po Gulagu je kolapsem myšlenky mesianismu ruského lidu.“ „Obnažila se nemožnost jak teleologického ospravedlnění dějin, tak jakéhokoli pokusu o jejich mesiášské přetlumočení, a pouze úplná historická amnézie tak může vytvořit nové podmínky umožňující vznik takových teorií.“²² Zde tkví „imanentní filosofický důvod“ toho, proč ruská filosofie „po Gulagu“ oněměla: „jazyk mravního, náboženského a vlasteneckého myšlení se ukázal jako nevhodný a jiný jazyk ještě nebyl vynalezen.“²³

Téma možného budoucího ustavení ruského diskurzu „filosofie po Gulagu“ však leží mimo rámec naší práce. Pro naše téma, které je pojímáno z ukrajinského úhlu pohledu, je důležité, že problematika „filosofie po Buči“ je svázána s pokusy o uchopení „filosofie po Gulagu“ a „filosofie po hladomoru“. Cílem obou těchto pokusů bylo dobrat se konceptuální reflexe strašlivých antropologických katastrof, které se odehrály ve dvacátém století v Eu-

19 Tamtéž, s. 258.

20 Tamtéž.

21 Tamtéž.

22 Tamtéž, s. 259.

23 Tamtéž.

rasii. Zdá se, že diskurz „filosofie po hladomoru“ byl v Rusku ještě méně rozpracován, než tomu bylo u „filosofie po Gulagu“.

Ovšem v ukrajinském intelektuálním diskurzu je téma „důsledků hladomoru“ (v ideologických, politických, sociologických, kulturních, psychologických a mentálních konotacích) poměrně masovým jevem. Právě tyto důsledky totiž tvoří dostatečně rozsáhlé pole pro filosofickou konceptualizaci, která ve svém formálním rozměru (kterým je napsání velké monografie) stále ještě čeká na svůj čas a ve významovém rozměru může být formulována jako *zvláštní druh kolektivního posttraumatického syndromu (PTSD)*. Tento přístup, který vychází zvláště z tezí Judith Hermanové²⁴ či Bruna Bettelheima,²⁵ v ukrajinském kontextu rozvíjí především Olesia Isajuková, ale i další autoři.²⁶

Perspektiva „po“ byla v ukrajinském intelektuálním diskurzu poprvé formulována v teologii, a to prostřednictvím otázky: „Jak pěstovat náboženské myšlení po Buči? Jaká teologie je po Buči možná?“²⁷ Toto téma se probíralo na světových teologických konferencích, například na konferenci, která se konala v březnu 2023 na Oxfordské univerzitě.²⁸ Zkušenost očitých svědků z Buči byla přirovnávána ke zkušenosti Elieho Wiesela s „násilím a propastí zla“.²⁹ Wieselovo pojetí „předcházení a odsouzení“ je jedním z možných východisek pro formulaci úkolů budoucí teologie.³⁰ Svědci, kteří zažili tragické události a masakry civilistů v Buči, hovořili o nevyslovitelném, o hrů-

24 Herman, J., *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror*. New York, Basic Books 1992.

25 Bettelheim, B., *An Informed Heart. A Study of the Psychological Consequences of Living under Extreme Fear and Terror*. London, Penguin 1988.

26 Ісаюк, О., Сто років терору. Збруч [Електронний ресурс], 27. 10. 2021. Dostupné na: <https://zbruc.eu/node/108378>; [cit. 4. 4. 2024]. Рева, І., Страх бути господарем. Які наслідки Голодомору українці відчувають досі. ВВС, 28 листопада 2020. Dostupné na: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-55074954>; [cit. 4. 4. 2024]. Гаухман, М., Сучасність і Голодомор: паралельні міркування над книжкою Зигмунта Баумана «Модерність і Подолання минулого». Ч. 6. 21. 9. 2016. Dostupné na: <https://uamoderna.com/blogy/mikhailo-gaukhman/suchasnist-i-golodomor-6>; [cit. 4. 4. 2024].

27 Tolstaya, K., Theology After Gulag, Bucha, and Beyond: How Can Karl Barth's Theology Contribute to Reorientation in the Contemporary European Crisis? A Post-Soviet Case. In: Svinth-Væрге Pöder, Ch. – Vaark, S. (eds.), *Crisis and Reorientation Karl Barth's Römerbrief in the Cultural and Intellectual Context of Post WWI Europe*. London, Palgrave Macmillan Cham 2023, s. 215–248.

28 Koch, E., Theologies after... the Shoah, Gulag, Srebrenica, Bucha? *Religion in Praxis*. May 27, 2023. Dostupné na: <https://religioninpraxis.com/theologies-after-the-shoah-gulag-srebrenica-bucha/>; [cit. 4. 4. 2024].

29 Соловій, Р., Теологія після Бучі. *Політком*, 3. 4. 22. Dostupné na: <https://politcom.org.ua/teologija-pislja-buchi/>; [cit. 4. 4. 2024].

30 Віхров, М., Теологія після Бучі. *Verbum*, No. 90: Золото і блакить, 27. 4. 2022. Dostupné na: <https://www.verbum.com.ua/04/2022/gold-on-blue/theology-after-bucha/>; [cit. 4. 4. 2024].

ze,³¹ avšak někteří teologové namítali, že v teologickém diskurzu se nejedná o něco zásadně nového: prý taková zkušenost prostě potvrzuje bolestnou realitu lidského sklonu ke hříchu a zlu. Teologickou odpovědí je v takovém případě pokání, *metanoia*, a odpor vůči zlu.³²

V humanitních disciplínách a kulturní oblasti byla ovšem otázka formulována odlišně: „Jak bude ruská kultura po Buči vůbec moci existovat?“³³ A především: „*Jak mohlo dojít k masakrům v Buči, když zde byly – sice neviditelné, ale přesto velmi silné – obranné hradby ruské kultury?*“ „*Jak vůbec mohlo k tragédiím v Buči a Mariupolu dojít – na evropském území, které se po hrůzách a utrpení druhé světové války obrodilo, filosofii po Osvětimi?*“ Abychom vůbec mohli smysluplně přistoupit k řešení těchto otázek, je nutné zahájit úplnou dekonstrukci vlivu ideologické doktríny „ruského světa“ jako občanského náboženství;³⁴ tato dekonstrukce se týká především již překonaných přístupů institucionalizovaných *Postcolonial Studies* ve východní Evropě – a neobejde se ani bez přehodnocení západního vnímání nejen Ruska,³⁵ ale rovněž celé střední a východní Evropy.³⁶

31 Babynskiy, A., After Bucha Massacre, Ukrainians Look for God. *The Pillar*, 7. 4. 2022. Dostupné na: <https://www.pillaratholic.com/p/after-bucha-massacre-ukrainians-look/>; [cit. 4. 4. 2024].

32 Загребельний, І., Чи потрібна нам «нова теологія після Бучі». *Аналітично-дослідницький центр Політична теологія*. 3. 4. 2022. Dostupné na: <https://politteo.online/materialy/chy-potribna-nam-nova-teologiya-pislya-buchi/>; [cit. 4. 4. 2024].

33 Окара, А., Чи можлива російська культура після Бучі? *Обозревател*, 14. 4. 2022. Dostupné na: <https://war.obozrevatel.com/ukr/2563-chi-mozhлива-rosijska-kultura-pislya-buchi.htm>; [cit. 4. 4. 2024].

34 Volkovskiy, V., Civil Religion or Official Ideology: Philosophical Aspect. In: *Actual Problems of History, Philosophy and Law in Researches of Young Scholars: Collected Articles of the Participants of the Conference of Young Scholars*. Kyiv, Institute of the World History of the NAS of Ukraine 2021, s. 177–183. Rocca, F. X., “Russian World” Is the Civil Religion Behind Putin’s War. *The Wall Street Journal*, March 17, 2022. Dostupné na: <https://www.wsj.com/articles/russian-world-is-the-civil-religion-behind-putins-war-11647539958>; [cit. 5. 5. 2024].

35 Hlavní rozdíl mezi ruským a západním imperialismem spočívá v tom, že je prvně jmenovaný „imperialismem vnučené identity“: zatímco „evropský imperialista 19. století říkal kolonizovaným: nikdy nebudete jako já, ruský imperialista říkal kolonizovaným: nikdy nebudete jiní než já“, nebo ještě spíše: „Musíte se stát tím, kým jsem já.“ Rusem se může (a občas i musí) stát každý, lidé na celém světě, ať v Asii či v Etiopii. Hlavní je, aby mluvili rusky. Viz Єромоленко, В., Три риси російського імперіалізму Філософ про ідею нав’язаної тотожності, самоколонізацію і безнадійно старий путінізм. *The Ukrainians*, 11 Листопада 2022. Dostupné na: <https://the-ukrainians.org/nemichna-imperiia/>; [cit. 5. 5. 2024].

36 Z důvodu nedostatku místa zde odkazujeme čtenáře na náš článek zabývající se podrobněji tímto tématem, který má být zveřejněn do konce tohoto roku v časopise „Oriens Aliter“ pod názvem „Russian World Doctrine and Ukrainian (Post)colonial Status“; a také na články ve sborníku materiálů konference: *Філософські діалоги’2021. „Русский мир“ як доктрина: виитоки, загрози, методи*. Зб. наук. праць. Київ 2021.

Namísto závěru: Nový rozměr filosofie „po“

Vraťme se nyní k filosofii. Jaké základní myšlenky „nové filosofie“ se prosazují v současném ukrajinském filosofickém diskurzu? Pokusme se nyní o jejich shrnutí.

Jako první se objevil „šok“, neboť byla „*podkopána racionalita světa*“ a jakékoli rozumné pokusy o vysvětlení toho, co se dělo, působily spíše jako zlovolná dábelská ironie, píše docent filosofie Pavlo Kretov.³⁷ Podle racionálního, počítajícího rozumu (použijeme-li Buberovu metaforu), jenž počítá škody a scénáře vývoje událostí, to bylo něco absolutně nesmyslného, co se nemůže stát – ba nelze na to ani pomyslet. Každá racionální perspektiva, pragmatická nebo komunikativní, dosvědčovala, že to není rozumné ani z hlediska zvyšování vlivu Ruska, ani z perspektivy ochrany jeho zájmů.

Nemyslitelné je první kategorie, která nás v souvislosti s touto válkou napadne, a to v mnoha ohledech:

- 1) nemyslitelné – jako něco, co by se nemělo a nemohlo stát „nikdy více“ po roce 1945, po holocaustu, a zejména v Evropě, v jejích „Krvavých zemích“;
- 2) nemyslitelné – jako zločiny a hrůzy, které předčí jakékoli možné myšlení a představivost;
- 3) nemyslitelné – jako něco, co nelze poznat, pochopit, přijmout jako důvod nebo účel ve všech možných kauzalitách, kde nelze myslet ani *causam*, ani *telos*, ani nutnost, ani krásu. Jediné, co ohledně této války přichází na mysl, leží za hranicí chápání, etiky i lidskosti.

Absurdita a nepatřičnost, *nemyslitelnost* války zlomily půvabné a křehké koncepty udržitelného rozvoje a primát západních liberálních hodnot nad „právem silnějšího“. Symbolem absolutní nejistoty a šílenství, zranitelnosti celého světa, na který shora přilétají dalekonosné střely, se stalo mariupolské činoherní divadlo, na jehož střeše byl umístěn velký ručně psaný nápis „Tady jsou děti“. Jeho bombardování vyvolalo nepřítelný pocit šílenství a zároveň křehkosti. *Člověk není jen smrtelný, ale náhle smrtelný* (řeceno slovy Wolanda z *Mistra a Markětky*). Křehkost lidské existence, její konkrétní tělesnost, smrtelnost a zranitelnost se snoubí s kolapsem jakékoli předvídatelnosti budoucnosti. Bytí jako by se smrsklo do singularity okamžiku „*tady a teď*“. Nelze předvídat, co nastane, je nemožné ochránit náš *Lebenswelt* před náhlým, katastrofickým zničením. Racionalita, stejně jako podmíněnost a předvídatelnost bytí byly roztříštěny dopadajícím raketami.

37 Kretov, П., Філософські роздуми про людей і війну. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. 30. 3. 2022. Dostupné na: <https://cdu.edu.ua/news/filosofski-rozdumy-pro-liudei-i-viinu.html>; [cit. 5. 5. 2024].

Tato radikální proměna perspektivy zvláště ostře vystupuje ve výstižných formulacích ukrajinského filosofa Volodymyra Jermolenka: *válka změnila představu o tom, co je skutečné, a co již ne*. Co bylo považováno za vyloučené, se uskutečnilo. Nikdo si nedokázal představit, že by se holocaust nebo hladomor mohly vrátit. Jenomže hrůzy minulosti už nejsou jen pouhou možností, ony se skutečně staly. Tato prostá skutečnost navíc „*popřela veškeré naše představy o tom, co je možné*“.

Realita je za války jiná. „*Válka amputuje realitu*“, zbavuje ji mnoha barev. Běžné věci se v ní stávají nedostupnými. Realita se zužuje a vy sledujete jen její malý střípek, na který dopadá kužel reflektoru vašeho zraněného vědomí. V proudu světla vystoupí tento fragment mezi ostatními, po způsobu světelného paprsku na barokních plátnech. Šíře reality, v době míru, objímající celou rozlohu kontinentů, moří a oceánů, se mění v zúžený prostor vymezený jasnými souřadnicemi. *V době míru žiješ v mnoha možných světech a můžeš z jednoho prchnout do jiného*. Myšlenka o možných světech mohla vzniknout pouze v době míru, jako u Leibnize po skončení neustálých válek. *Během války ale existuje jen jedna realita – před kterou neutečeš, která tě dříve nebo později zabije...* Tato ochuzená realita je *ostřejší*, může tě pořezat. *Realita je živá, vybuchuje a střelí*. „Z této reality je jediná cesta: do pekla, nebo do nebe.“ „Je úzká, jako stezka mezi skalami. Ale převrací se v ní nebesa... To je *realita zemětřesení, dělostřeleckého úderu, rázové vlny*. Byli jsme vymrštnuti vzhůru, jako malá, bezmocná koťátka. A nevíme, jestli se nám podaří zachytit se na vrcholcích skal, nebo se roztrháme pádem.“³⁸

Objektivní realita pravdy je skutečným horizontem války. Je to zvláštní stav post-pravdy – naprostého ignorování pravdy – a přesvědčení, že sociální realita je zcela proměnlivá a libovolně tvárná, přestavovatelná tak, aby vyhovovala ideologickým konceptům: *No matter who's right, what matters is who likes*. V tomto kontextu je pak zcela „logické“ popírat realitu (existenci) ukrajinského národa, vytvářet neustále padělky (*fakes*) a dopustit odtržení masových stereotypů ruské společnosti od reality.

„*Rusové válčí s realitou*. Jejich nenávisť vůči realitě je příliš velká na to, aby ji vůbec mohli tolerovat.“ „Nevedou válku proti Ukrajině, dokonce ani proti Evropě. Vedou válku proti realitě.“³⁹ To se projevuje jak v absolutním odmítání politické a etnografické reality, tak v touze ji uzpůsobit svému přání.

Z existenciálního hlediska je válka proti realitě charakterizována zejména konceptem „*dehumanizace*“: propaganda líčí občany Ukrajiny jako „lid neschopný vytvořit si vlastní státnost“, redukuje Ukrajinu na pouhý pasivní ob-

38 Ермоленком В., Корінням у реальність. Українці ніколи не хотіли йти зі своєї землі. Linkiesta, 7. 8. 2022. Dostupné na: <https://www.linkiesta.it/2022/09/Українці-ніколи-не-хотіли-йти-зі-своєї/>; [cit. 5. 5. 2024].

39 Tamtéž.

jekt „férové“ soutěže mezi „skutečnými subjekty“ (Ruskem a Západem),⁴⁰ ba dokonce popírá samu existenci Ukrajinců.⁴¹

Základem současné ruské ideologie je podle M. Epsteina odmítání bytí jako takového – *ontocida, vyvraždění bytí* či jakýsi *antisvět*.⁴² Při formulování této teze se odvolává na A. Dugina, který napsal: „Skutečné setkání s duší je jako vykašlávání hlíny v hrobech, nesnesitelně dusivý zápach hnijících bylin, splynutí s prázdným vědomím červa.“⁴³ Víra v *posvátnou nicotu (sacral nothing)*, jejíž duchovní podstatou je spíše nebytí než bytí – to je podle A. Dugina pravý duch ruského lidu. Osobitého charakteru „svatosti“ prý ruská duše dosahuje utrpením a strádáním, nouzí a ztrátou, ve svém inverzním módu ovšem i skrze mučení, krádeže a vraždy. To vše bez rozdílu vede k velkému pokání, *metanoia*, k duchovnímu prozření, vznešenosti a nakonec zbožštění (*theosis*). Pro Rusa platí, že „čím hůře, tím lépe“. Utrpení a nouze – v náboženské formě (ortodoxní askeze) nebo sekulární podobě (proletariát) – indikují dobrotu, vlastní jádro *ruské ideje*.

Filosof Nikolaj Karpickij označuje „ruský svět“ a vůbec vše, co Rusko obnáší, pojmem „*nekroimperialismus*“⁴⁴ nebo „*nekrofilní imperialismus*“.⁴⁵ Tento pojem pak dále dělí do tří významových rovin:

- 1) *Kult mrtvých jako základ identity* (od pravoslavných relikvií „*moščí*“ k mauzoleu V. I. Lenina a nakonec ke kultu „*dědů*“ ve smyslu „*padlých vojáků Velké vlastenecké války*“).
- 2) Sklon k přesvědčení, „*že vražda, smrt či poprava jsou řešením všech problémů*“ (to nutně vede k neustálému vytváření nepřátel, které je rozhodně nutné zabít, a tedy k manichejské představě světa jako věčné války).
- 3) *Kult mučednictví a hrdinské smrti v boji za víru, kde jediným cílem života je „důstojná“ smrt*. Pohrdání, a dokonce antipatie vůči „světským vymoženostem“, „buržoazní civilizaci“ a „konzumentskému liberalismu“ se mění v pouhé ničení všeho ve jméno „*vyšší ideje*“. Obsah této ideje přitom není

40 Путин не считает Украину государством // „Коммерсант“: 7 апреля 2008. Dostupné na: <https://www.rosbalt.ru/ukraina/2008/04/07/472258.html>; [cit. 5. 5. 2024].

41 Путин, В. В., Об историческом единстве русских и украинцев» 12 июля 2021 года. Dostupné na: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>; [cit. 5. 5. 2024].

42 Epstein, M., *The Russian Antiworld. Politics on the Brink of Apocalypse. Русский антимир: Политика на грани апокалипсиса*. New York, Franc-Tireur USA 2023.

43 Асеев, С., Достоевский і Буча: російська культура вбиває? 18 травня 2022. Dostupné na: <https://www.radiovoboda.org/a/rosiyskyy-fashyzm-putin-duhin-zahroza-svitu/31856995.html>; [cit. 5. 5. 2024].

44 Kaszuwara, P., Rosyjski filozof o Putinie: To nekroimperialista. Jego celem jest zabijac. Źródło: Onet, 21. 9. 2022. Dostupné na: <https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/rosyjski-filozof-o-putinie-to-nekroimperialista-jego-celem-jest-zabijac/9x42kwf,79cfc278>; [cit. 5. 5. 2024].

45 Карпицкий, Н. – Волчек, Д., Некрофилический империализм. Свобода воли против мира чекистов. Радио Свобода, 23 июля 2022. Dostupné na: <https://www.svoboda.org/a/nekrofilicheskyy-impierializm-svoboda-voli-protiv-mira-chekistov/31953120.html>; [cit. 5. 5. 2024].

až tak důležitý, takže ve výsledku se zhroutí k „majestátu a neotřesitelnosti Svaté Rusi“.⁴⁶

Adornův kategorický imperativ zněl: „*Osvětím se nesmí opakovat!*“ Postmoderní kritika metanarativů přichází s obdobnou výzvou: „*Velké myšlenky nesmí zabít malé obyčejné lidi!*“ Avšak dekonstrukce této výzvě nedokázala dostát – přitom ani ne tak vlastní katastrofě, jako spíš slepotě intelektuálů vůči této katastrofě. *Selhání nám znovuozřejmilo skutečnost pravdy.* Navíc, katastrofa roku 2022 nám ukázala, že *filosofie je velmi reálná a závažná věc. Filosofické myšlenky nemohou být jen „jazykové hry“, z nichž nevyplývá žádná odpovědnost za důsledky.* „Wittgensteinův aforismus mlčení se v období informačně-komunikačních technologií a válek stal přepychem, který si lidé Západu nemohou dovolit. O tom, co nelze říci na úrovni univerzální logické gramatiky, by se nemělo mlčet. Naše volby etických hodnot a identity musí být vysloveny, artikulovány, a tím i ontologizovány. V postsekulární realitě mediálního prostoru to můžeme dokonce považovat za spojení s *Logem* (λόγος), a to jak Hérakleitovým, tak Kristovým. Neboť, jak známo, v naší západní tradici není jen Λόγος, ale také Σωτήρ, *Spasitel*.“⁴⁷

Nový kategorický imperativ tedy zní: „*Zeptej se sebe sama, zda může tvoje myšlenka zabít?*“ Filosofie může zabít i křísit, umrtvovat i oživovat. V této souvislosti je ovšem třeba brát v potaz i fakt, že oč je nějaká idea originálnější, oblíbenější a vlivnější, o to také může být nebezpečnější. Kritériem pravdivosti *filosofie* tedy musí být to, *k čemu v konečném důsledku vede: K životu nebo ke smrti?*⁴⁸

Z toho pak vyplývá druhý zásadní imperativ, kterým se musíme řídit, a tím je *lidskost neboli otevřenost k bytí.* Nejde zde přitom o „materialismus“ nebo „idealismus“ – obě tyto koncepce umí dokonale zabít, dokonce i ve jménu toho nejušlechtlejšího humanismu a s těmi nejlepšími úmysly nesenými na praporcích. *V centru pozornosti filosofujícího myšlení musí být konkrétní živý člověk. Konkrétní tělesnost, zranitelnost, vtělenost a křehkost člověka s jeho pocity, potřebami a myšlenkami.* V tomto pojetí navíc lidskost znamená upření *pozornosti k „těmto malým“ (μικρῶν τούτων, Matouš 18), k „vyvrženým tohoto světa“.* Nesmí ovšem tyto vyvržence přetvářet v kult. Pravda vítězí a spočívá v radosti a utrpění obyčejného člověka.

Takto nastíněná etika má významné důsledky i pro politickou filosofii. Právě neschopnost vidět, rozeznat a odsoudit genocidu – a odsoudit totalitní

46 Карпіцький, М., Сутність некроімперіалізму та стратегічна мета України у війні з Росією. *Філософська думка*, 2022, No. 3, s. 22–25. Dostupné na: <https://dumka.philosophy.ua/index.php/issue/view/56>; [cit. 1. 5. 2024].

47 Кретов, П., Філософські роздуми про людей і війну. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*, 30 березня 2022. Dostupné na: <https://cdu.edu.ua/news/filosofski-rozdumy-pro-liudei-i-viinu.html>; [cit. 5. 5. 2024].

48 Odkaz věty z apokryfu *Didaché* (o dvou cestách života a smrti) se vztahuje i na budoucnost: je to kontrolní otázka, která stojí před všemi vědci bádajícími nad budoucími technickými objevy: „Ověř si, nakolik lze tvoje myšlenky využít ke genocidě a zabíjení lidí.“

režim – vedla k válce. V současnosti stojíme před nutností přehodnotit základy mezinárodního práva a světové bezpečnostní architektury. Dva systémy, o kterých sní Putinovo Rusko – Jaltsko-Postupimský z roku 1945 a Svata aliance z roku 1815 –, jsou založeny na právu silnějšího a kultu velikosti, jenž je zákonitě spojen s opomíjením malých. Potřebujeme nový systém, který vyloučí zanedbávání „malých“ – ať už v mezinárodní politice, kde „regionální lídři“ rozhodují o osudu „malých národů“, nebo ve vnitřní politice, kde diktatury často ospravedlňují své suverénní právo ničit lidské životy a důstojnost. Jeho základem musí být filosofická perspektiva subjektu, jeho svobody a odpovědnosti: být subjektem znamená být základem vlastního života a jednání; být subjektem znamená mít právo na to, aby moje postoje byly brány v potaz, aby nikdy neplatilo „o nás bez nás“.

Nakonec se dnes jako imperativ znovuobnovuje význam slova *statečnost* neboli *odvaha*.⁴⁹ Bez odvahy jednat a myslet a statečně nazývat zlo zlem, bez odvahy navracet věcem smysl a čelit všem komunikačním konvencím nemůže existovat ani skutečná lidskost, ani skutečná pravda. Myslet konsekvantně až do posledního závěru a do samého konce – slovy ukrajinského básníka Vasyla Stuse: „*Стій а стій, до свёго а свёта скону*“⁵⁰ – to je prastará odvaha skutečných filosofů následovat filosofickou pravdu až do smrti a nazývat věci pravými jmény, davu navzdory (to platí stejně pro Sókrata, jako pro Krista). Je také třeba poznamenat, že tyto *ideové imperativy* – *realita, autenticita, pravda* (a jasnost porozumění), *lidskost a odvaha* – jsou *dialekticky propojeny*, a to až po zdánlivě banální, nadužívanou tezi, že „neexistuje lidskost bez pravdy nebo pravda bez lidskosti“. Je velmi symbolické, že ukrajinský Majdan neboli „Revoluce důstojnosti“ v letech 2013–2014 vtyčil jako jedno ze svých hesel „*Spravžnist*“ – lidí, myšlenek, činů. *Spravžnist*, *opravdovost* bytí a pravdy – tato metafora a obraz (*eidos*) je základem všech výše uvedených imperativů. Stojí za povšimnutí, že ukrajinské slovo „*spravžnist*“, obvykle překládané jako „pravost, autenticita, skutečnost“, je nepřeložitelné do angličtiny: má společný kořen s „pravdou“ i s „bytím *naspravdi*-skutečně-opravdu“. Tento ukrajinský *imperativ* „*spravžnost*“ zvláště v současné situaci vyznívá jako globální ontologická výzva.

Řečeno slovy filosofa K. Sigova, Ukrajina jako filosof stojící pod bombami⁵¹ vyslala své poselství z Kyjeva⁵² do Evropy – a tato ukrajinská odvaha,⁵³ probuzení a povstání možná otevírá perspektivu nejen nové Evropy,⁵⁴ ale i celého nového světa.

49 Sigov, C., *Le courage de l'Ukraine*. Paris, Les éditions du Cerf 2023. 201 s.

50 Viz báseň Василя Стуса: «Терпи, терпи, терпець тебе шліфую». Dostupné na: https://www.ebk.net.ua/Book/buunt/ukr_lit_tvory/part5/597.htm; [cit. 5. 5. 2024]

51 Sigov, C., *Philosopher sous les bombes: Penser l'Ukraine en résistance*. Paris, PUF 2023.

52 Sigov, K., *Poselství z Kyjeva o Ukrajině a Evropě*. Přel. L. Karfíková – F. Karfík. Praha, Bourdon 2023. 112 s.

53 Sigov, C., *Le courage de l'Ukraine*, c.d.

54 Sigov, C. – Mandeville, L., *Quand l'Ukraine se lève : La naissance d'une nouvelle Europe*, c.d.